

DR. OLÁH JÁNOS

ny. főiskolai tanár

SZTE JGYPK

Szeged

Liedemann Márton evangélikus lelkész és pedagógus (1767–1837)

A Liedemann család Iglóról (Felvidék) származik. Liedemann János Sámuel (1756–1834) Scheidus Lajos (1768–1847) egyetemi tanárral megalapította a pesti evangélikus középiskolát. Az első tanárok között ott találjuk Hoffmann Pétert, Willerding Jakabot, valamint a svájci Pestalozzi tanítványt, Wilhelm Eggert, aki elsőnek vezette be magyar földön a kötelező rajz- és tornatanítást. Liedemann János Sámuel Berlinben járt kereskedelmi iskolába és az ottani egyetemen teológiai előadásokat is hallgatott. Kitűnő üzletember lett. Budapest kereskedelmi történetében is megvan a maga jelentősége. Szállító cége Bécs, Budapest és Bukarest termékeit fuvarozta. Nagy szerepe volt a pesti Deák téri evangélikus templom felépítésében.¹

Testvére, Liedemann Márton (1767–1837) lelkészi pályára ment. Az 1997-es pedagógiai lexikonban Gazda István így foglalta össze munkásságát: „Liedemann Márton (Igló, 1767 – Marosvásárhely, 1837. ápr. 14.): Löcsén, Pozsonyban, Jénában és Göttingenben tanult, s tagjává választotta két jénai természettudományos társaság. 1793-tól a löcsei evangélikus gimnázium igazgatója, majd 1815-től Kolozsvárott lelkész. 1803-ban 12 löcsei nemes ifjú számára magán nevelőintézetet létesített. F.m.: Nachricht von de min Leutschau befindlichen Erziehungs-Insitut für protestantische Jünglinge. Leutschau, 1803; Briefe über die Freiheit des menschlichen Willems. Neustadt a.d. Orla, 1833.”²

Liedemann Márton Chr. G. Heyne tanítványa volt. Heyne a német neohumanizmus egyik legjelentősebb képviselőjének számított. Ő is elítélte a klasszikusok olyan oktatását, amely kizárólag a nyelvre és a stílusra van figyelemmel. Fontosnak tartotta az antik mitológiát, az ókori népek történetét és a művészettörténetet. A humanisztikus oktatás formális képzelőerejéről valló elméletet Heyne alkotta meg. Ő indította el a porosz gimnáziumok átalakítását a filantropista utilitarista szemléletről a neohumanista irányba. Tantervi javaslatában a legnagyobb hangsúlyt a görög nyelvre fektette, amelyet az eddigi 2 óráról 6 órára kívánt emelni. Heyne és a német neohumanisták nagy érdeme, hogy munkáikat már nem latinul, hanem német nyelven írták.

B. G. Schütz is tanította Liedemannt. Schütz eleinte a filantropizmus hatása alatt állt: a nyelvi és a tárgyi oktatás egybekapcsolásán fáradozott. Schütz ellenezte a tanítás latin nyelvét, ugyanis a holt nyelvet nem szabad úgy tanítani, mint pl. a franciát társalgás útján, hanem csak is olvasmányok alapján. Olyan latin olvasmányokat kell szerkeszteni, amelyek tartalma a gyermekkor érdeklődési köréhez van mérve (mesék, erkölcsi történetek stb.). A klasszikusok csak később következhetnek.

A filantropizmus és a neohumanizmus az értelem és az ízlés fejlesztését tűzte ki célul. Mindkét irányzat fontosnak tartotta, hogy a latint nem kell mindenkire rákényszeríteni, a gimnáziumok mellett kellenek polgári iskolák és reáliskolák is; a gimnáziumokban is kell tanítani reál tantárgyakat. A filantropisták mint felvilágosodott racionalisták, büszkék voltak koruk

tudományos felfedezéseire és a filozófiára, ezért kijelentették, hogy a modern ember nem mehet vissza tanulni az ókori emberek iskolájába.

A neohumanisták fontosnak tartották a klasszikus műveltség esztétikai hatását, a tanulói öntevékenységet, a házi praeparatiokat. Csökkentették a memoriterek számát, mert nem a passzív befogadás a cél, hanem a tanulói öntevékenység. Edvi Illyés Pál szerint autodidachia. Száműzték a botot, a verést az iskolából, mely nem méltó az ókori eszményekhez.

A magyar neohumanizmusnak a gyökerei mind irodalmi, esztétikai, mind az iskolai reformtörekvések szempontjából német talajba nyúlnak, főleg a göttingeni és a jénai egyetemhez kapcsolhatóak. Érdekes adat: a jénai egyetemen 1796-ban a beiratkozott 236 diák közül 22 Magyarországról vagy Erdélyből jött tanulni.³

A görögségnek német neohumanista divatja a római irodalmat háttérbe szorította, azért hazánkban ez az irányzat nem terjedhetett el annyira, mint a németeknél. Kornist idézve: „Hogyan is tudott volna megválni a művelt magyar nemes a római klasszikusaitól?” A magyar neohumanisták többsége protestáns, az irányzatnak, természetesen, tekintélyes katolikus követői is voltak hazánkban.

1795-ben Löcsén Liedemann Márton nevelőintézetet hozott létre. Ez akkor a Felvidéken bevált intézménytípus volt. Tulajdonképpen az iskolán kívül álló önálló intézmények, amelyek mégis szoros kapcsolatban álltak az iskolai munkával, többnyire magánvállalkozások voltak. A polgári törekvések megfogalmazói és megvalósítói voltak pedagógusaik, akik ismerték a legújabb német pedagógiai irodalmat és a korszerű törekvéseit, ez jellemezte az említett löcsei intézetet is. Liedemann Márton intézményét tizenkét növendék számára létesítette, melyben a nyilvános és magánnevelés előnyeit igyekezett összekapcsolni. Célja az volt, hogy előkelő családokból származó fiataloknak alkalmat adjon olyan ismeretek, jártasságok és készségek megszerzésére, amelyekre a mindennapi életben szükségük lesz, továbbá mint Szelényi Ödön írta: „...gondolkodás és cselekvésmódjok megfigyelése által a nemes érület és cselekvés csfrait lelköbbe hintse”. A növendékek nyilvános gimnáziumba jártak, de az ott elhangzott tananyagot az intézetben tanáraik segítségével megtanulták és gyakorolták. Liedemann munkatársai Fuchs és Topperzer voltak. Szelényi szerint a tanárok egy minősítő táblába hétről hétre bejegyezték az ifjak képességeiről, a nyilvános és magánórákon tanúsított előmenetelükről és erkölcsi magatartásukról szóló minősítésüket. Ezt aztán megbeszélték tanítványaikkal és azok szüleivel. Az intézet 14 évig működött, tanítványainak 240 rhénus forintba került a tartásdíjuk. Szelényi szerint Liedemann intézetéről „nagy elismeréssel szóltak a hozzáértő kortársak, mint: Bredeczky, Glatz”. Glatz Jakab (1776–1831) volt az egyetlen magyar, aki hosszú időt töltött Salzmann schnepfenthali intézetében (1797. szept.–1804. jan. 8.). Munkáit jól ismerték a magyarországi németek, több művét lefordították magyar nyelvre is.

Szelényi szerint Liedemann nagy hatást gyakorolt a kismárki gimnázium agilis rektorára, Podkoniczky Ádámra is, akit a Löcsével való rivalizálás ösztökélhetett egy internátus alapítására. Podkoniczky Szelényi szerint sokat markolt és keveset fogott. Liedemannal ellentétben a nevelőintézet középsorsú szülők fiai számára alakult, akik a líceumba jártak, és akiknek a szülei a külön nevelő fizetésére szükséges költségeket nem tudták előteremteni. A két prefektuson kívül hat nevelő volt, akik a líceum felsőbb osztályú tanulóinak sorából kerültek ki. A bentlakók száma évről évre változott. (Az 1799–1800. tanévben 61-en voltak.) A növendékek eleinte 60, később 80 rhénus forintot fizettek a teljes ellátásért. A nevelők legfőbb feladata az iskolában az elhangzott tananyag ismétlése és kikérdezése volt. A diákok az egyik napon németül, a másik napon magyarul társalogtak egymással a házirend előírása alapján. Az intézményben volt lehetőség a szlovák, a francia nyelv, a kertészet, a rajz és a zene tanulására is. A felvehető diákok száma nem volt meghatározva, ezért a túlszűfolttság volt olykor a jellemző,

ekkor minden pedagógiai célkitűzés illuzórikussá vált. Ez az intézet 12 évig állt fenn. Liedemann intézete tehát jobban átgondolt volt, ráadásul 2 évvel tovább állott fenn.⁴

A magyarországi protestáns, főként evangélikus tanároknak a pedagógiai gondolkodásában és tervezeteiben a neohumanista szemléleten minduntalan felülkerekedett a filantropista nevelés gyakorlatias iránya. Így volt ez Liedemann Mártonnál, miként Glatznál, Bredeczkynél, Generischnél, Schediusnál stb. Noha Liedemann, Heyne és Schütz tanítványa, egy 1823-ban Lőcsén megjelent röpiratában Basedow nyomán a legélesebben hadakozott a görög nyelv tanítása ellen. Kijelenti, hogy a tudományok száma és terjedelme megnövekedett, közben a modern nyelvek jelentősége előtérbe került. Ezek megtanulása már nem enged időt a latin mellett még a görögnek is alapos elsajátítására. Tegyük hozzá Kornis alapján, hogy a görögöt a protestáns iskolákban is felületesen, csak heti két órában, puszta grammatizálva tanították. Ennek sok értelme nem volt, hiszen ilyen csekély tudással a diákok nem váltak képessé, hogy élvezni tudják az antik görög irodalom varázsát. Ráadásul a görög irodalom legkiválóbb alkotásait már minden művelt nyelvre lefordították, tehát könnyen hozzáférhetőek voltak. Különb is ezeknek az alkotásoknak az értéke nem a görög betűkben és szavakban rejlik, hanem mondanivalójukban: gondolataikban, művészi képekben; ezért anyanyelvükön jobban meg tudjuk érteni lényegüket, szépségüket, értékeiket. Ha görög szöveget olvasnánk, s gyakran kellene szótározni, több időt kellene eltöltenünk a mű megértésével, ami nem is biztos, hogy mindig sikerülne. Ha nem kellene az iskolákban görög nyelvet tanítani, idő szabadulhatna fel, melyet a latin nyelv alaposabb elsajátítására lehetne fordítani. Liedemann szerint a görög nyelv védelmében szokták mondani, hogy a tudományos terminológia csak a görög nyelv tudása alapján érhető, azért azonban nem érdemes a görögöt tanítani az iskolákban. Elegendő, ha a tudományos szakkifejezésekből szótárt készítenek, melyekhez mindenki hozzáférhet. Liedemann gondolatával egyetértettek kortársai. Pulszky Ferenc írta: a görög tanulásában „Minden szorgalmunk mellett nem vittük sokra, mert tanáraink sem tudtak többet, mint mi”⁵.

Szemere Bertalan írta Utazás külföldön című munkájában a magyar iskolákról: „S vajjon a társaságban egy pálya, egy cél, egy osztály, egy munkakör van, hogy mindent egy pályára vontok és egy cél felé erőltettek. Mindennek meg kell ismerni a római literatúrát, a metafizikát, hogy ez ügyes kalmár, az jeles órák, más tanult bányász, amaz értelmes gazda legyen? Egy földbirtokos fia elhagyja az akadémiát vagy collégiumot, s mit tud? Bajos volna megmondani. Annyi bizonyos, hogy az ország, amely részecskéje az övé, keze alatt elhervad: birtokait nem érti műveltetni, gazdasági ismerettel nem bír... s ami tehetség örököül rájut, az holt tehetség marad.”⁶ Széchenyi és Kossuth is a kornak megfelelő iskolát követelt. A német filantropisták nagy jelentőséget tulajdonítottak a reális ismereteknek, fontosnak tartották, hogy a polgárságot megfelelő oktatásban kell részesíteni, így születtek meg a latinmentes középiskolák német földön, melyek bevezették az anyanyelvi oktatást, tudatosan érvényesítették a szemléltetés elvét, nagy súlyt fektettek a természettudományok és a matematika oktatására, s megvalósították a munkaiskolai programot. Belőlük jöttek létre a kisebb igényű, általános műveltséget adó polgári iskolák és a reálisiskolák, melyek mélyebb természettudományi és modern nyelvi műveltséget közvetítettek. Az utóbbi csak hosszas küzdelem után vált egyenrangúvá a gimnáziummal.

Magyar földön a modern polgári iskola egyik élharcosa Liedemann Márton volt, aki elképzeléseit az *Über einige Mängel de öffentlichen Unterrichts* c. művében körvonalazta. A kötet Lőcsén (németül Leutschau) jelent meg 1823-ban. A könyv a filantropistákon kívül Denzel, Seiler és Pestalozzi hatását is mutatja. Liedemann műve két részből áll, az egyik az elemi és a polgári iskola, a másik a latin iskola hiányával foglalkozik. Az elemi iskolai tanításban azt kifogásolta, hogy az oktatás olvasással, számtannal, vallástannal kezdődik, holott elő-

szőr a gyermek elméjét kellene értelmi gyakorlatokkal fejleszteni. Különösen fontosnak tartotta a leányiskolákat, ahol Pestalozzi elvei alapján jó anyákat kell képezni, ez nagy hatást gyakorol majd szerinte a társadalomra. A népiskolai tárgyak tanítása során is Pestalozzi elveit kell alkalmazni. Fontos Pestalozzi nevelési elve, a szeretet; a fegyelmezés során azonban nem lehet teljesen kiküszöbölni a fenytést, az oktatás folyamán pedig a Bell–Lancaster-féle módszer (monitorrendszer) alkalmazására is szükség van még. (Lényege: a tanító az idősebb, tehetséges tanulók közül segédtanítókat (monitor, pupil teacher) választott ki, akik a tőle kapott rendszeres utasítások alapján végezték a kisebb gyerekekből álló csoportok oktatását). Mindezekre még szükség van, mert nem minden anya Gertrúd: „A Pestalozzi-féle módszer olyan egyéneket tételez fel, akiket Gertrúd anya nevelt fel. De hol találunk ilyen anyákat? Hol találunk a mi iskolánkban olyan gyermekeket, akiket ilyen anyák neveltek?” A latin iskoláról szóló részben Gessnerre hivatkozva a grammatikai módszer ellen fordult, mert a nyelvtan nem a kisgyermeknek való. Minden nyelvet gyakorlatilag kell megtanulni. Egy hat évfolyamú népiskolát tartott fontosnak, melyből a tanulók vagy a polgári iskolába, vagy a latin iskolába léphetnek át, az utóbbi három latin és három propedeutikus osztályból állna. Mivel a szász evangélikusoknak fogalmazta meg tervezetét, ezért fontosnak tartotta, hogy a polgári iskolában a tanítás nyelve a német legyen, a latin iskolában pedig a 2. osztálytól a latin. Liedemann fontosnak tartotta a hasznos ismeretek tanítását. Ilyenek szerinte: polgári ügyiratok, szépírás és gyorsírás, könyvvitel, a haza földrajza, történelme, alkotmánytani és jogi ismeretek, statisztika, polgári építészet, kertészet. („Minden polgáriskolának legyen saját nagy gyümölcsös- és zöldséges kertje, melyet a tanulók maguk művelnek.”)

Ezek fontosak a polgár számára, s nem az, hogy pl. Linné rendszerének latin növényneveit megérti, de nem tud oltani, szemezni.⁷

Liedemann munkáját az erdélyi szász nemzetnek ajánlotta, mely elérte, hogy a maguk területén a német nyelvet használhassák (Erdély: 1847: I. t.c.).

Mint lelkes is jelentőset alkotott. Az ő papsága idején építették Winkler György tervei alapján a kolozsvári evangélikus templomot. Liedemann Márton emlékét a nagy erdélyi költő, Reményik Sándor örökítette meg Kövek szoltára című versében.

IRODALOM

1. Szigethy Lajos: Luther lelke III. Luther Társaság, Bp., 1928. 38–45. p. és Csigó László: Magyar evangélikus templomok. Anno Kiadó. Megapress 2000 Kft. (év nélkül) 32-33. p.
2. PL II. Főszerk.: Báthory és Falus. Keraban K. Kiadó, Bp., 1997. 364. p.
3. Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei II. Kir. M. Egyet. Nyomda, Bp., 1927. alapján
4. Szelényi Ödön: A magyar ev. iskolák története a reformációtól napjainkig. Grafikai Müintézet. Pozsony, 1917. alapján
5. Kornis Gy.: A magyar művelődés... i.m. II. 320. p.
6. Kornis i.m. II. 366. p.
7. Kornis és Szelényi alapján